TICHÝ REVOLUCIONÁR NAŠEJ VEDY FRANTIŠEK MIKO
(ZAMYSLENIA NAD JEHO OSOBNOSŤOU A DIELOM)

JOZEF MLACEK

MLACEK, Jozef: Quiet Revolutionary of our Science František Miko (Reflections on his Personality and Work). Jazykovedný časopis, 2010, Vol. 61, No.2, pp. 101 – 111. (Bratislava)

Professor František Miko with his innovative works has influenced originally formation of many branches of Slovak linguistics as well as other related scientific disciplines (literary sciences, semiotics, theory of translation etc.). In morphology his sense for innovation in a grammatical thinking has revealed. He fundamentally influenced a change of paradigm of the Slovak morphology (establishment of the morphological semantics as against the traditional, formal morphology), in the system of adverbs he has innovatively distinguished the adverbs of consideration. He significantly intervened in the study of syntax, mainly with his delimitation of complex sentences, study of sentence as a textual and semiotic item, and mainly with his first and still unsurpassed attempt at complex description of Slovak syntax by methods of generative grammar. But the basic subject matter of Miko's scientific work was stylistics where he has formulated an expressive conception of style (defining items more elementary than the style and creating a new terminological system), paradigmatic dimensions of style as against characteristics of a concrete style, primary and secondary styles, transposition of colloquial style into the sphere of other communication types (colloquialism) and textuality and metatextuality (connection of stylistics with a theory of text). Miko's methodological trajectory goes through structuralism, post structuralism and logical positivism as well, but at the same time he took intuition and other concepts of phenomenology into account, too.

Ako všeličo iné aj ešte nevytlačené texty môžu mať svoje osudy. Aj tento text mal byť pôvodne trochu oneskoreným medailónikom k výnimočným deväťdesiatym narodeninám univerzitného profesora Františka M i k o, DrSc. Jeho autor sa chcel v úvode rozplývať nad jedinečnou a vzácnou príležitosťou písať takýto text o žijúcej a navyše stále aktívnej, bádateľsky ešte činnej a produktívnej vedeckej osobnosti. V pisateľových očiach spomenutú výnimočnosť takejto príležitosti ešte umocňovali jeho vlastné pocity obdivu aj hlbokej úcty k vedeckému dielu danej osobnosti i jeho pocity veľkej vďaky za poznatky, podnety a mnohoraké inšpirácie, ktoré podobne ako mnohí iní získal z diela tejto osobnosti, ale aj osobitnej vďaky za to jej žičlivé usmernenie, ktoré v mnohom a podstatne ovplyvnilo vlastnú jazykovednú profiláciu pisateľa. To všetko malo byť podloží priprávaného príspevku na jubilejnú príležitosť. Lenže: lenže v polovici novembra 2010 prišla smutná zvesť, že pán profesor už nie je medzi nami. Jubilejná príležitosť sa zmenila na potrebu napísať o ňom, o jeho košatom diele aj celej jeho osobnosti nekrológ. Už podľa pôvodného zámeru autor chcel robiť akúsi súvahu mnohého z toho, čím sa profesor František Miko ne-

zmazateľne zapísal do dejín nášho lingvistického výskumu aj do rozvoja viacerých príbuzných disciplín, teraz, po spomenutej zmene je takáto súvaha ešte naliehavejšia, stala sa takmer príkazom.

Aj keď nás táto zmenená situácia priam tlačí do vypätejších, expresívnejších vyjadrení, možno až do vyjadrení späťých s oným *o mŕtvych len dobre* čiže do nejakých chválospevov alebo zasa až do formulácií nejakým spôsobom reflektujúcich daný fakt z pozícií *sub specie aeternitatis*, osobnostný profil tohto priekopníka mnohých originálnych iniciatív v našej vede, ako aj orientácia média, pre ktoré je tento medailónik a zároveň nekrológ určený, nás napomína držať sa pri zemi, teda vlastne pri faktoch z jeho života aj vedeckého diela. Ako napovedá podtitul tohto textu, jeho cieľom budú – chcú byť – zamyslenia nad osobnosťou aj dielom Františka Miku, úvahy o jednom aj druhom. Úvahy či zamyslenia bývajú, pravdaže, už zo svojej podstaty vždy do istej miery subjektívne ladené, a tak riadky z predchádzajúceho odseku majú slúžiť aj ako malé *captatio benevolentiae*, ak bude naznačenej subjektívnosti predsa len o niečo viac, ako by sa žiadalo, alebo ako by bolo v kontexte vedeckého časopisu primerané. Venujme sa však už samej téme.

Na začiatku tohto uvažovania sa priam natískalo autorovi požičať si metaforické vyjadrenie nebohého priateľa prof. Juraja Furdíka o profesorovi Eugenovi Paulinym ako o opornom pilieri modernej slovenskej jazykovedy a charakterizovať aj prof. Františka Miku ako ďalší z oporných pilierov našej jazykovedy. Takéto vyjadrenie by ani v súvislosti s ním zaiste nebolo ničím zveličujúcim, naopak bolo by vystihnúť toho, ako profesora Miku prijíma nielen naša domáca, ale aj pomerne široká zahraničná jazykoveda. Pohľad na tematicky aj koncepcne rôznorodé dielo tohto bádateľa však dovoľuje zvoliť aj viaceré ďalšie, iné a inakšie hodnotiace atribúty, ktoré by rovnako ako spomenutý obrazný výrok vystihovali jeho kľúčovú pozíciu v panteóne osobností našej lingvistiky. Z týchto ponúkajúcich sa možností sme si ako najprimeranejšiu a zároveň azda aj najproduktívnejšiu vybrali tú, ktorú odráža sám názov tohto textu: Chceme tu uvažovať o priekopníckych či priam revolučných priamych vstupoch profesora F. Miku do formovania našej jazykovedy alebo aj o podnetoch jeho diela pre práce iných bádateľov, ktoré tiež prispeli do tohto formovania. Už sama štylizácia uvedeného názvu tohto textu si zaiste žiada, aby sme sa trochu pristavili pri jednotlivých slovách z tohto názvu.

František Miko a revolucionár? Pre každého, kto mal možnosť čo len raz sa osobne s ním stretnúť, spojenie priam nepredstaviteľné. V osobných kontaktoch skôr tichý, distingvovaný, nevybojný, skôr počúvajúci ako hovoriaci, nikdy nie hlučnejší pán, to sa naozaj ťažko spája s prototypom revolucionára a revolučnosti. Keď však poučení zaiste nie až marxistickým chápaním revolúcie ako zmeny kvantitatívnych príznakov na novú kvalitu sledujeme a pozorne vnímame jednotlivé práce tejto osobnosti z rozličných sfér, ktorých sa dotýkajú, všade nám vychodí poznanie, že sa tu zásadným spôsobom mení, inovuje pohľad na príslušnú problematiku, že sa mení priamo paradigma celého prístupu k danej problematike, že tu v každom príslušnom

prípade ide naozaj priam o revolučnú zmenu v ponímaní daných vedných disciplín. V analytickejších nasledujúcich častiach tohto uvažovania bude práve takýto pohľad na Mikovo dielo osou nášho prístupu k nemu a zároveň aj dobrou, spoľahlivou bázu na jeho interpretáciu. Skôr ako k tomu pristúpime, treba sa ešte trochu pristať pri spomenutých ďalších slovách z názvu nášho textu.

Už sme naznačili motiváciu azda trochu prekvapivej kolokácie *tichý revolucionár*, keď nám ona vyšla ako logický záver z porovnania menej výrazných čŕt v Mikovej priamej osobnej komunikácii a priekopníckych, novátorských prínosov hociktorej z mnohých jeho vedeckých prác. Motivácia onoho slova *tichý* v uvedenom spojení je však aj trochu hlbšia, súvisí napríklad aj s istými kvalitami Mikovho vlastného idiolektu (špecificky v danom smere vyznieva najmä jeho príznakové uplatňovanie príslovky *ticho* alebo aj adjektíva *tichý*, teda napr.: *ticho predpokladajme, ticho pripusťme, s tichým predpokladom...*), ďalej s jeho uprednostňovaním metódy tzv. malých krokov vo výklade či interpretácii a predovšetkým s faktom, že pôvodca naznačených nových koncepcií v jednotlivých disciplínach vedel aj pri svojom vnútornom presvedčení o pravdivosti aj výhodnosti vlastných prístupov k riešeným otázkam v diskusii plne rešpektovať aj iné postoje, pravda, za predpokladu, že preukazovali istú fundovanosť a konzistentnosť. Z nadpisu textu nám zostalo ešte slovo *veda*. Uprednostnenie tohto slova pred slovom *jazykoveda*, ktoré by sa asi v takomto texte viacej predpokladalo, nie je tiež nijako náhodné. Mierime ním na skutočnosť, že Mikova tvorba sa ani zd'aleka neuzatvára priestormi jazyka a jazykovedy, že ona zasiahla – a tiež výrazne inovácnym či až revolučným spôsobom – aj viaceré príbuzné spoločenské vedy, predovšetkým literárnu vedu (niekedy sa položartom, ale na druhej strane celkom oprávnené a teda aj vážne kládla otázka až v tom smere, či je F. Miko viacej jazykovedcom alebo literárnym vedcom), ale veľmi zreteľne napríklad aj umenovedu, knihovedu, kulturologiu, semiotiku, translatológiu, novinovedu a ďalšie disciplíny, pre ktoré sa stala mikovská osobitná výrazová koncepcia štýlu a textu priamym východiskom ich súčasného vývinu u nás aj vo viacerých zahraničných školách. Bez pocitov nejakej márnomyseľnej samolúbosti, ale na druhej strane s pocitom hrdosti môžeme pritom konštatovať, že domovskou príslušnosťou tejto koncepcie je práve naša vedná doména, jazykoveda. Ako sa už aspoň nepriamo v úvode tohto textu naznačilo, aj v samej jazykovede F. Miko obsiahol niekoľko parciálnych disciplín, tvorivo a inšpiratívne prispel k ich rozvoju u nás, a tak je celkom logické, že celý nasledujúci text budeme venovať onomu uvažovaniu o jeho vklade do jednotlivých disciplín.

Začnime ho pripomenutím známej skutočnosti, že hoci sa jeho meno vždy primárne spája so štýlom a textom (básnik, esejista a novinár Viktor H u j i k ho pri jednej jubilejnej príležitosti v kultúrnej rubrike ktorýchsi novín celkom priamo, pravda, trochu okazionalne nazval *štýlológom*), F. Miko v rozličných etapách svojej aktívnej tvorby venoval pozornosť aj istým otvoreným otázkam slovenskej morfológie, syntaxe, jazykovej kultúry a jazykovej výchovy (v jej rámci najmä slohovej výchovy), ďalej frazeológie a príležitostne aj istým okruhom z ďalších čiastkových disciplín.

Sledujme teda jeho aktivity v uvedených oblastiach, a to práve so zreteľom na jeho inovácie vo výkladoch zvolených disciplín, pričom ani tu nezačneme jeho dielom zo štylistiky, ale práve pohľadom na práce z iných oblastí jazyka.

Ak teda chceme postupovať naznačeným spôsobom, na prvom mieste sa tu ponúka pohľad na Mikove aktivity v oblasti morfológie. Tá bola aj chronologicky hneď za jeho štylistickými začiatkami a z druhej strany práve morfológia bola tou jazykovou oblasťou, v ktorej sa už naplno prejavila jeho tvorivosť aj zmysel pre inováciu v našom gramatickom myslení. Jeho monografia *Rod, číslo a pád podstatných mien* z r. 1962 a krátko nato jeho podstatný podiel na tzv. akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (v jej príprave nebol iba autorom jednej z podstatných kapitol, ale spolu s prof. Jozefom Ružičkom aj spolutvorcom celej koncepcie tohto na svoj čas monumentálneho gramatického diela – potvrdzuje to nielen krátky časový interval medzi obidvoma dielami, ale oveľa zreteľnejšie povaha Mikovho textu v MSJ: jeho kapitola patrí k tým častiam, v ktorých sa prijatá koncepcia uplatňovala asi najpregnantnejšie), to sú míľniky, pri ktorých sa podstatne menila sama paradigma slovenskej morfológie. Nie dávno predtým sme sa ešte učili, že tzv. *náuka o význame slovných druhov a tvarov* tvorí popri tradičnom vetosloví a novšej syntagmatike náplň syntaxe ako jej tretia zložka (bibliograficky takúto vtedajšiu interpretáciu hraníc syntaxe a morfológie zreteľne signalizuje napr. Ružičkova monografia *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* z roku 1956; náplňou morfológie v takomto chápaní bola teda vlastne iba formálna stránka slov či tvarov). Je známe, že tomuto novému prístupu k celému tvarosloviu a konkrétne potom aj spomenutej akademickej Morfológii sa neskôr vyčítalo, že sa tu morfológia až príliš „syntaktizovala“, na druhej strane treba či možno, aj s časovým odstupom a so zahrnutím všetkých novších peripetií náuky o gramatickom systéme jazyka, konštatovať, že práve uvedenými dielami sa v našej domácej jazykovede naplno etabloval a udomácnil sám pojem gramatická a konkrétnejšie aj morfológická sémantika, že tu naozaj máme do činenia s akousi tichou revolúciou v našej gramatike a že Mikov podiel na nej nie je nijako zanedbateľný, ale skôr podstatný.

Pravdaže, tieto kľúčové diela o slovenskej morfológii, to nie sú jediné Mikove vstupy do priestoru skúmania morfológie. Súbežne s nimi, niekedy však už aj pred nimi či po nich, sledoval F. Miko aj niektoré ďalšie okruhy morfologickej problematiky. Ako jeden z prvých u nás skúmal kategóriu neurčitosti, rovnako novátorsky vyčlenil ako osobitný druh prísloviak príslovky zreteľa. Pochopiteľne, viackrát sa v osobitných štúdiách a referátoch (napr. aj na slavistickom kongrese a na rozličných medzinárodných vedeckých konferenciách o gramatike slovanských jazykov) vracal k problematike jednotlivých kategórií substantíva, k otázkam systému pádov v slovenčine, pričom tu vždy ďalej rozvíjal aj svoje vlastné predchádzajúce riešenia zo spomenutých monografií. Všeličo z tohto okruhu následne – ako by sa iným metajazykom mohlo povedať – didakticky transformoval pre potreby školskej výchovy. O aktuálnych konkrétnostiach zo slovenského tvaroslovia písal viackrát aj do rozlič-

ných jazykových rubrik novín v rámci jazykového poradenstva (pravda, v tomto smere nijako nepatrí medzi rekordérov), pričom v takýchto jeho textoch zreteľne prevláda argumentačný a mierne poučajúci tón, sem-tam však vedel pero aj trochu pritlačiť.

Ako pri druhej spomedzi spomínaných disciplín, do ktorých F. Miko výrazne zasiahol, sa v týchto informáciách aj zamysleniach pristavíme pri syntaxi a pri niektorých jeho prácach o tejto problematike. Podobne ako pri prácach z morfológie ani tu ony neupútavajú svojím množstvom, ale predovšetkým tým, ako niektoré z nich zreteľne ovplyvnili celé syntaktické myslenie u nás, aký bol ich – dnešnou novorečou povedané – impakt. Ak si ich pripomenieme aj so zreteľom na chronologický prístup, na prvom mieste treba uviesť jeho nevelikú štúdiu uverejnenú práve v Jazykovednom časopise už v r. 1966 pod názvom *K diskusii o zloženom súvetí*. Čím je ona pozoruhodná? Už jej názov naznačuje, že vyšla v čase otvorených a azda možno dodať, že aj dosť vyhrotených diskusií o vtedy aktuálnom vymedzovaní príslušného syntaktického pojmu. Diskutovalo sa najmä o kritériách vymedzovania zloženého súvetia aj o jeho hraniciach. Jedni v diskusií viacej zdôrazňovali čisto kvantitatívny rozmer daných konštrukcií, iní zasa povahu syntaktických vzťahov medzi vetami (žiadala sa prítomnosť aj koordinatívneho aj determinatívneho vzťahu medzi vetami: z pojmu zložené súvetie podľa toho vypadávali typy označené neskôr ako zložené priradovacie súvetie a zloženie súvetie s prehlbovanou determináciou) a napokon ďalší sa chceli opierať o kombináciu oboch uvedených prístupov. Čo vniesol do tejto diskusie F. Miko, ako riešil toto Kolumbovo vajce? Zdanlivo celkom triviálnym spôsobom. Zdôraznil: Dve vety sú potrebné na to, aby súvetie vzniklo, tretia na to nie je potrebná. Tá robí z jednoduchého súvetia zložené. Odvtedy sa všeobecne pokladá táto otázka za uzavretú, všetky ďalšie práce o tomto pojme takmer automaticky ráтали s touto Mikovou úvahou. Hoci nie natoľko výrazne ako uvedená štúdia, jednako však dosť zreteľne v našom syntaktickom diskurze rezonovali aj myšlienky z viacerých ďalších štúdií, napríklad zo štúdie o jednočlenných menných vetách, zo štúdií o vete ako o textovej jednotke alebo o vete ako o semiotickej jednotke. To všetko bolo Mikovým prínosom do rozvoja našej syntaktickej teórie. Keď však chceme v súlade s orientáciou tohto textu upozorniť na tie celkom nové, priekopnícke či až revolučné podnety jeho diela pre našu syntax, treba osobitnú pozornosť venovať jeho prácam, v ktorých našu syntax skúmal postupmi generatívnej gramatiky.

Keby to nebolo chronologicky naopak a štúdia *From the Text to the Sentence* nevyšla takmer pätnásť rokov (1984) po dvoch generatívne koncipovaných monografiách, dalo by sa povedať, že práve v nej sa trasovali cesty Mikovej aplikácie postupov generatívnej gramatiky v jeho dvoch takýmto spôsobom spracovaných monografiách, od generatívneho opisu textu ku generatívne opisovaniu vety: 1970 – *Text a štýl*, 1972 – *The Generative Structure of the Slovak Sentence. Adverbials*, hoci ono je to predsa len skôr naopak – jedna z prvých kapitol tej prvej z uvedených dvoch kníh (*Text a štýl*) má dosť jednoznačný názov *Od vety k textu*. Ak na tomto mieste odhliadneme od skúmania poradia Mikových interpretácií postupov generatívnej

gramatiky vo vlastnej syntaxi a v texte, prichodí nám v súvislosti so zámermi nášho textu pripomenúť aspoň niektoré z okolností určujúcich miesto jeho po anglicky vydanéj syntaktickej práce v kontexte našej literatúry o slovenskej syntaxi. Aj pri potrebnom zjednodušení tohto pohľadu na daný problém (so zreteľom na povahu nášho textu) vystupujú do popredia predovšetkým tieto skutočnosti: 1. Mikova uvedená monografia bola prvým a aj doteraz je vlastne neprekonaným pokusom o ucelený výklad slovenskej syntaxe metódami generatívnej gramatiky. Váhu tohto spracovania štruktúry slovenskej vety a v nej osobitne povahy príslovkového určenia podčiarkujú viaceré skutočnosti, napríklad: Dielo vyšlo len pätnásť rokov po tom, ako sa v *Syntaktických štruktúrach* Noama Chomského vôbec predstavila takáto koncepcia spracovania gramatiky. Ďalej treba pripomenúť, že vyšlo v čase, keď sa ešte dosť zoširoka diskutovalo o tom, že Chomského koncepcia je primeraná pre opis angličtiny a ďalších jazykov s podobnou stavbou, ale že nie je celkom primeraná pre opis gramatickej štruktúry jazykov s bohatou morfológiou, teda napr. slovanských jazykov. Mikova práca bola takto v širších slovanských reláciách jednou spomedzi prvých, ktoré túto koncepciu systematicky aplikovali na materiáli slovanského jazyka a tým overovali jej nosnosť aj v odlišných podmienkach. Iste nebolo náhodou, že monografia vyšla aj zásluhou svetoznámeho vydavateľstva Mouton (to sa okrem Mikovej práce podarilo z výsledkov našich lingvistov len Viktorovi Krupovi). 2. Mikovou ambíciou bolo v opise slovenskej vety novú koncepciu nielen aplikovať a overovať, ale aj dotvárať, podľa potrieb aj modifikovať či inovovať. V takomto zmysle sa autor nechcel vzdať klasického rozdeľovania viet na jednočlenné a dvojčlenné, a tak sa mu pred chomskovské vyčlenenie dvoch bezprostredných zložiek vety (známe symboly S — NP — VP) predsunulo práve rozčlenenie vety podľa povahy jej gramatického jadra. Tento jeho krok sa stretol s pomerne zreteľnou kritikou, ba niekde aj celkovým odmietnutím, jednako však zostáva svedectvom autorovho hľadania čo najvýstižnejších ciest pri opise našej syntaxe. 3. Nezanedbateľná je v súvislosti s touto knihou aj tá okolnosť, že sa v nej spracúvala problematika, ktorá patrila v tom čase medzi celkom otvorené otázky slovanskej aj ostatnej syntaxe: Najmä slovanská syntaktická teória v tom čase ešte živo diskutovala o tom, či je príslovkové určenie jedným vetným členom, alebo tu ide o viacej príbuzných, jednako však osobitných vetných členov. Aj keď je pri menšej dostupnosti tohto diela ohlasov na Mikovo riešenie uvedenej otázky v ňom celkovo menej, z jej nasledujúcich spracúvaní v našej teórii je evidentné, že aj v tomto smere zohrala sledovaná kniha dôležitú úlohu. 4. Povaha nášho textu dovoľuje pripomenúť v daných súvislostiach ešte jednu skutočnosť, ktorá je známa najmä ako akási klebietka zo slovenskej lingvistickej kuchyne, ale ktorá zároveň nie je celkom zanedbateľná pri poznávaní peripetií nášho lingvistického a konkrétne aj gramatického myslenia, a teda má – môže mať – aj určitú kognitívnu hodnotu. Ide o fakt, že približne v tých rokoch, ako sa pripravovali a vyšli obidve spomínané Mikove knihy aplikujúce koncepciu generatívnej gramatiky, uvažovalo sa o tom, že kolektív autorov, ktorí vydali už uvedenú Morfológiu

slovenského jazyka, spracuje aj slovenskú syntax. Ako je známe, tento projekt sa nikdy nerealizoval. Ako jeden z dôvodov neuskutočnenia sa tu popri istých problémoch v osobných vzťahoch medzi členmi kolektívu spomína najčastejšie aj to, že práve profesor F. Miko trval na tom, aby sa celá syntax spracovala celkom po novom, generativisticky. Uvažovať o tom, čo by bolo, keby..., to by už patrilo do sféry sci-fi, a tak ostaníme len pri naznačených konštatovaniach. Všetky uvedené okolnosti, ale predovšetkým sám fakt existencie ucelenej Mikovej syntaktickej monografie koncipovanej podľa postupov generatívnej gramatiky potvrdzujú, že aj v tejto oblasti mu patrí prívlastok inovátora či revolucionára.

Keď pristupujeme k pohľadu na Mikovo dielo z oblasti štýlu a textu, predovšetkým si uvedomujeme, že práve tejto zložke jeho tvorby sa primárne venovala pozornosť azda vo všetkých predchádzajúcich analytických aj hodnotiacich príspevkoch o ňom. Preto môžeme v súlade s prijatým interpretačným východiskom nášho textu zamerať nasledujúce poznámky iba na to nové, na to, v čom sa Mikovými prácami menila naša stylistika a náuka o texte. Aj tak tu však bude problém, lebo: Čo nie je či nebolo v čase vyjdenia príslušných prác v jeho stylistike a náuke o texte nové? Napriek tomu sa však pokúsime akcentovať iba niektoré podstatnejšie veci.

Stylistika – neskôr prepojená aj na teóriu textu – bola základnou náplňou vedeckej tvorby F. Miku: Z jej oblasti je už jeho prvotina *Vedecký štýl Jaroslava Vlčka* z roku 1946, neskôr bola predmetom jeho najpočetnejších štúdií aj viacerých kníh a svoje zastúpenie má aj medzi najnovšími Mikovými prácami z posledných rokov. Ešte viac ako tento kvantitatívny rozmer vypovedá o dominantnom postavení stylistickej problematiky v Mikovom diele skutočnosť, že práve tu sa zrodila oná osobitná koncepcia, ktorá výrazne zasiahla nielen samu stylistiku, ale zreteľne dávala inšpiráciu aj pre už spomínané ďalšie vedné oblasti. Je to známa výrazová koncepcia štýlu a jej elementárny prvok, výrazová vlastnosť, resp. druh výrazu. Venujme sa aspoň celkom stručne tejto stránke Mikovho diela.

Nebudeme tu interpretovať celý tento Mikov prístup k štýlu, skôr sa pristavíme pri tej najelementárnejšej otázke, kde sa vlastne vzala tá nová (dovtedy nijako osobitne, t. j. na úrovni stylistickej paradigmy nevyčleňovaná) stylistická veličina? Prečo ju asi potreboval tvorca tejto koncepcie vydeľovať ako kľúčový pojem celého svojho chápania a výkladu stylistiky, keď ju ani sám vo svojich stylistických prvotinách – vrátane skripta *Sloh* z roku 1955 – ešte explicitne nemal? Ak tu trochu siahneme do spomienok na jeho prednášky zo stylistiky na prešovskej Filozofickej fakulte vtedy ešte Univerzity P. J. Šafárika v prvej polovici 60. rokov už minulého storočia, keď sa táto koncepcia doslova pred našimi očami formulovala (to boli skutočné *tvorivé dielne*, aj keď podľa rozvrhu išlo o prednášky alebo semináre, tam sa skutočne ešte iba hľadalo: napríklad v jeho vtedajšom pojmosloví to ešte neboli *operatívnosť* a *ikonickosť*, ale *akčnosť* a *obrazovosť*, ani vyčleňovaných vlastností ešte nebolo vyše šesťdesiat, ako je to v novších verziách sústavy, ale iba okolo tridsať), v popredí jeho odôvodnenia novej koncepcie aj nového centrálného pojmu stylistiky

boli predovšetkým tieto skutočnosti: 1. Aj štylistika musí pri prehľbovaní svojho výkladu nevyhnutne budovať na elementárnejších jednotkách, nie až na štýle, a to v rovnakom alebo podobnom duchu, ako napr. sémantika prechádzala od semémy na úroveň sémy, sémantického príznaku, ako fonológia išla hlbšie pod úroveň fonémy a vyčleňovala už dištinkatívne príznaky, ako zasa aj morfológia skúmala nielen slovné tvary, ale aj morfy a morfémy. Je to síce veľmi ďaleko od nanoúrovne, na ktorú sa posúvajú výskumy súčasných prírodných i ďalších vied, jednako to dovoľuje dostať sa jazykovým výrazom z rozličných rovín „pod kožu“, vidieť ich hlbkovú úroveň. V štylistike túto hlbšiu úroveň predstavovala podľa neho práve výrazová vlastnosť či druh výrazu, lebo štylistické prostriedky či štýlémy (tento názov sa v tom čase objavoval tiež iba sporadicky) boli veličinami prevzatými z iných rovín, kým výrazová vlastnosť bola svojská, vlastná štylistická entita. 2. Sám pôvodca tejto koncepcie sa bránil tomu, aby ho označovali ako pôvodcu konceptu tejto veličiny, ako jej „vynálezcu“. On vždy zdôrazňoval, že jeho prístup sa opiera o empiriu, o poznanie, že už aj predchádzajúce štylistické výklady pri vymedzovaní jednotlivých štýlov vždy uvádzali istú množinu menších štylistických kvalít, jednotlivých vlastností, napr. pri vedeckom objektívnosť, pojmovosť, abstraktnosť a ďalšie, pri hovorovom zasa napríklad subjektívnosť, situačnosť, hovorenosť či ústnosť atď. V čom on sám videl vlastný prínos, to bola najmä skutočnosť, že tieto vlastnosti, príznaky nehľadal ani neuvádzal pri každom štýle akoby ad hoc, ale ich chcel vidieť ako istý systém, nejakú sústavu (výrazovú sústavu) existujúcu už pred samým textom. Pri jej hľadaní a formulovaní sa riadil princípom podradenosti, subsumpcie, teda poznaním, že všetky vyčleňované vlastnosti nie sú akoby z jednej roviny (napr. operatívnosť je podľa jeho chápania nadradená subjektívnosti, tá ďalej expresívnosti, tá zasa emocionálnosti atď.), a zároveň aj princípom opozitnosti (takto stojí operatívnosť oproti ikonickosti, pojmovosť oproti zážitkovosti, subjektívnosť oproti sociatívnosti atď.). Na pozadí týchto princípov sa jednotlivé vlastnosti vymedzovali a na tom istom pozadí sa potom určovalo aj miesto každej z týchto vlastností v rámci celej sústavy. 3. Tým samým sa prehĺbilo videnie paradigmatických rozmerov štýlu a konkrétny štýl, štýl konkrétneho textu (F. Miko sám ho nazýva aj idioštýlom) sa potom definoval ako dynamická, teda premenlivá konfigurácia výrazových vlastností. Keďže autor chápal štýl aj ako špecifické prepojenie jazyka a témy (téma v tomto „dvojzáprahu“ dokonca pripisoval väčšiu váhu), jednotlivé výrazové vlastnosti mali svoje špecifické jazykové aj tematické výrazivo. Následne teda platí: štýl je konfigurácia výrazových vlastností, každá vlastnosť sa vyjadruje istou konfiguráciou jazykových aj nejazykových prostriedkov, teda štýlém. Ak si pritom uvedomíme, že celé vyčleňovanie jednotlivých výrazových vlastností sa odvíja od základných funkcií jazyka (v Bühlerovskom zmysle), potom neprekvapuje, že s istými modifikáciami sa tento koncept štýlu tak zreteľne a produktívne aplikoval aj vo viacerých príbuzných semiotických systémoch a rozličných vedných disciplínach (okrem literárnej vedy najproduktívnejšie a najčastejšie asi v translatológii, v ktorej sa výrazová sústava uplat-

nila ako spoľahlivé *tertium comparationis* pri porovnávaní vlastností textu prekladu a originálu).

Na uvedených východiskách je založená celá Mikova koncepcia štýlu. Nebudeme to osobitne a nejako systematicky dokladovať ani dokazovať. Aspoň ilustračne však upozorníme na niekoľko okruhov štylistickej problematiky, v ktorých sa tieto východiská výrazne zračia v riešeníach konkrétnych otázok.

František Miko ako jeden z prvých u nás zreteľne rozlišoval v oblasti vydeľovania a klasifikácie štýlov primárne a sekundárne štýly, teda postupoval v tomto bode analogicky s tým, ako diferencoval jednotlivé výrazové vlastnosti štýlu. Nešiel teda cestou prostého vyratúvania ďalších a ďalších štýlov bez špecifikovania vzťahov medzi nimi, ale aj tu – podobne ako pri spomenutých výrazových vlastnostiach – hľadel na ne ako na osobitný systém, v ktorom sú isté štýly základné, primárne a iné od nich odvodené. Primárnymi sú podľa neho iba tie, ktoré vznikli ako výsledok priamej diferenciácie jazykových funkcií, ostatné sú odvodené či derivované (v čase, keď sa ešte neuplatňoval pojem *sekundárny štýl*, nazýval tieto odvodené štýly vlastným termínom *lomený štýl*). Za primárne pokladal iba štyri štýly (hovorový, umelecký, vedecký a administratívny či – v jeho názvosloví – rokovací), pričom ešte aj medzi nimi videl istú diferenciáciu a hovorový štýl interpretoval ako východisko ostatných primárnych štýlov. Množina sekundárnych štýlov bola z tohto hľadiska otvorenejšia, nie však až tak, ako sa predstavovala v druhej z našich dvoch základných štylistických koncepcií. On sám medzi ne zaratúval najmä popularizačný, esejistický, ďalej publicistický a do istej miery aj rečnícky štýl, všetko to ostatné, čo sa niekedy zaradovalo pod tento pojem (teda napr. pojmy typu *subjektívny štýl*, *nominálny štýl*, *familiárny štýl*, *vidiecky štýl*, *humorný štýl*, *vecný štýl*, *detailný štýl* a pod.), charakterizoval iba ako „istý tón, zafarbenie v celkovom výrazovom ustrojení reči“ (Text a štýl, 1970, s. 105).

V nadväznosti na formulácie z predchádzajúceho odseku si aspoň malú poznámku žiada Mikov vklad do výkladu jednotlivých štýlov. Je známe, že F. Miko venoval veľkú pozornosť problematike umeleckého štýlu a textu, samej jeho podstate aj mnohým parciálnym okruhom z tejto oblasti. O týchto otázkach často písali viacerí literárni vedci, a to aj tí najpoprednejší, ako Stanislav Š m a t l á k, Oskar Č e - p a n, Anton P o p o v i č, Peter Z a j a c a iní, keď všeličo z Mikových výkladov o tejto sfére akceptovali, niečo modifikovali, ale o všeličom s ním aj diskutovali či priamo aj polemizovali. V týchto poznámkach sa o tejto časti jeho diela nebudeme osobitne vyjadrovať a v skratke sa pristavíme pri jeho výkladoch a podnetoch v problematike niektorých iných štýlov.

Už v čase, keď v našej štylistike ešte doznievalo miešanie blízkych, jednako však celkom samostatných pojmov *hovorový štýl* a *hovorená podoba jazyka* a keď sa viaceré poznatky o hovorenej podobe akosi mechanicky premietali aj do charakteristiky, ba aj do vnútorného členenia hovorového štýlu, teda už vtedy ponúka F. Miko vlastný, skutočne štylistický pohľad na vnútornú členitosť celého hovorového štýlu,

vydeľujúc viacero jeho osobitných variantov a subvariantov. Práve on medzi prvými začína špecifikovať pojem *hovorovosť*, keď ho chápe ako transpozíciu vlastností hovorového štýlu do oblasti iných komunikačných typov a iných štýlov. Vo sfére odbornej komunikácie prispel zasa k hlbšiemu a fundovanejšiemu výkladu príslušných štýlov, keď predovšetkým na pozadí svojej základnej opozície operatívnosť – ikonickosť náležite špecifikoval popularizačný štýl, keď určil jeho odvodenosť od vedeckého štýlu a zároveň aj jeho kvality prevzaté od ďalších štýlov, čo mu zasa umožnilo vymedziť viacej osobitných druhov tohto sekundárneho štýlu. Aj v našej odbornej komunite zostali trochu nepovšimnuté jeho podnety z interpretácie pojmu náboženský alebo religiózny štýl (tu človeka až prekvapí, ako vedel ísť do hĺbky danej problematiky aj v čase nie najpriaznivejšie naklonenom nielen výskumu, ale aj samej ontológii tejto oblasti). Podobný osud stihol aj viaceré jeho síce parciálne, ale vo všeličom dosť podstatné riešenia otázok zo sféry publicistického a rečníckeho štýlu.

Ako naznačili poznámky o knihe *Text a štýl*, u profesora F. Miku sa veľmi skoro celá stylistika dosť zreteľne spája s náukou o texte, hoci na druhej strane autor zdôrazňuje ich osobitosť či samostatnosť. Výberovým uplatnením poznatkov o texte sa všeličo aj v jeho koncepcii štýlu trochu posunulo aj prehĺbilo. Do základného inštrumentária stylistiky sa takto dostávajú také parametre, ako sú textovosť a intertextovosť – táto druhá u neho a v celej nitrianskej škole aplikovaná pod názvom *metatextovosť*. S týmto rozmerom textu a štýlu sa tu rátalo oveľa skôr, ako sa v širších reláciách presadila genetovská teória intertextuality či intertextovosti. Našej škole sa neskôr trochu vyčítalo, že jeden z typov intertextuality, nadväzovania medzi textami (metatextovosť) povýšila na úroveň všeobecnej teórie – išlo tu však naozaj o to známe hlboké nedorozumenie: Pod názvom metatextovosť táto koncepcia naozaj sledovala rozličné druhy nadväzovania, ba možno povedať, že tieto (teda Mikove a nitrianske) prístupy vo viacerých smeroch sledujú aj také dimenzie textového nadväzovania, aké sa v zahraničných školách vyčleňovali až oveľa neskôr, alebo sa vôbec nesledovali (uveďme aspoň základné dimenzie, ktoré pri tomto výskume naša škola skúmala, keď rozlišovala afirmatívne a kontroverzné, čiastkové a úplné, formálne a obsahové, otvorené a skryté nadväzovanie medzi textami). Spomenutý posun je tu teda viacej terminologický ako pojmový, hoci na druhej strane treba uviesť, že čosi podobné sa stalo aj s pojmami Gérarda Genetta, aj u neho bola intertextovosť pôvodne viacej špeciálnym typom a vrcholovým pojmom bola transtextovosť. Sledovanie týchto súvislostí by si samo žiadalo oveľa väčšiu plochu, než pokrývajú predchádzajúce časti tohto nášho textu.

O podnetoch Mikových stylistických prác by bolo možné hovoriť ešte v mnohých ďalších súvislostiach, spomenieme tu už len jednu vec, jeho starostlivosť o stylistickú výchovu a odtiaľ u neho odvodenú všeobecnú školskú aj mimoškolskú jazykovú výchovu. Takýmto témam venoval profesor F. Miko pomerne veľa pozornosti počas celej svojej aktívnej bádateľskej činnosti. Odtiaľ sa odvíja aj jeho starostlivosť o presadenie vyučovania frazeológie do náplne všetkých stupňov škôl (porov. ním

inšpirovanú a za jeho veľkej autorskej účasti pripravenú prácu *Frazeológia v škole* už z druhej polovice 80. rokov 20. storočia). O tom, že aj takto pragmaticky orientované práce boli pre samého autora stimulom na rozvíjanie a formulovanie ďalších teoretických postulátov, sa možno presvedčiť v jeho bibliografii z hociktorej zo spomenutých oblastí. Na ilustráciu uveďme len jeho vstup do výskumu frazeológie: Uvedená kolektívna monografia mala naozaj skôr pragmatické zameranie – skúmať, aké typy frazém možno dávať ktorému ročníku základnej či strednej školy do náplne vyučovania slovenčiny. Príznačne mikovsky z toho však vyšli aj zásadné poznatky o celej frazeológii, o jej podstate, o jej základných či – ako sa dnes hovorí – definičných znakoch, o dvoch „tvárach“ frazémy, teda o tom, čo neskôr Juraj Furdík formuloval ako Miko-vo zdôraznenie princípu lexikálno-syntaktického synkretizmu frazémy.

Na záver nebudeme robiť nijakú sumarizáciu alebo zhrnutia všetkého uvedeného, pripomenieme už len dve skutočnosti, ktoré všeličo vypovedajú o osobnosti aj diele profesora F. Miku a zároveň dokresľujú mnohé z toho, čo sa uviedlo pri parciálnych pohľadoch na isté body z jeho činnosti, a tak sa aspoň nepriamo stávajú aj výrazným odkazom: 1. V čase, keď sme všetci v zajatí scientometrických ukazovateľov vedeckej výkonnosti, azda každého prekvapí údaj o rozsahu Mikovho lingvistického diela. Ak sa v tomto spoľahneme na päť knížiek bibliografie slovenskej jazykovedy, zistíme, že sa v nich uvádza (iba – chcelo by sa doložiť) niečo vyše tristo bibliografických jednotiek. Autor je podľa tohto parametra teda ďaleko za inými, ktorých dielo svojim počtom bibliografických jednotiek aj niekoľkonásobne presahuje počet jeho prác. Vieme, že v onom počte je viacero knižných prác, vieme, že všeličím zasahoval za hranice jazykovedy a rozvíjal iné disciplíny, ale aj tak je jeho prípad veľmi poučný (priam sa tu natíska pritakať onomu husitskému *Na množství nehleďte...*). Poučný možno iba pre nás, ale mohol by byť napríklad aj pre akreditačnú komisiu. 2. Oveľa podstatnejšia je druhá vec, ktorú tu chceme uviesť. Je to čosi, čo sa týka jeho najvnútornejšieho vedeckého životopisu, jeho bádateľskej konštitúcie jeho osobnosti: F. Miko sa takmer celým svojím dielom javí ako bádateľ budujúci svoje koncepcie na princípoch štrukturalizmu, postštrukturalizmu a logického pozitivizmu, ale on súbežne s tým chce stavať – prvý raz už v roku 1966 a potom v knihe *Význam, jazyk, semióza* z roku 1994 – na intuícii a na ďalších pojmoch fenomenológie. Ako vidieť, pochybnosti, hľadanie, to zákonite sprevádza aj takého výsostného bádateľa, akým profesor František Miko v každom ohľade bol a akým zostáva.

Uzavríme naše zamýšľanie a úvahy o diele aj osobnosti profesora Františka Miku tým, čo azda malo byť na samom začiatku tohto textu: Chváliť nám treba múdrych mužov, hovorí sa v jednej múdroslovnej biblickej knihe. Chváľme a ctime si teda tohto múdreho muža, jeho prenikavé, inšpiratívne a stále inšpirujúce vedecké dielo aj výnimočnú osobnosť. Učme sa od neho, učme sa jeho hľadačstvu, jeho vedeckej odvahe aj poctivosti. Fundovaná, hlboká reflexia mnohých jeho podnetov aj celých koncepcií, to bude nielen najlepšie uctenie si jeho pamiatky, ale aj jedna z možností rozvíjania novších (najmä kognitívnych) prístupov k jazyku a jeho výskumu.